

**RİZE'DE GENEL SEÇİMLER ve MİLLETVEKİLLERİNE DAİR İSTATİSTİKLER
(1920-1946)***

Dr. Öğr. Üyesi Sinan BAŞARAN**

ÖZET

Bu çalışma, 1920-1946 yılları arasında gerçekleştirilen genel seçimlerin Rize'deki sonuçlarını ve seçilen milletvekillerine dair istatistiki bilgileri konu almaktadır. Bahsi geçen tarih aralığında toplam sekiz genel seçim ve iki ara seçim yapılmıştır. CHP, tek parti olarak girdiği bu seçimlerde tüm vekillikleri kazanmıştır. Vilayeti temsil eden vekil sayısı 1923'te beş, 1935'te sekiz ve diğer dönemlerde altıdır. Milletvekillerinin ilk dönem yaş ortalaması 41 iken takip eden dönemlerde bu ortalama artmış ve son dönemde 53'e çıkmıştır. Vekillerin yaklaşık %52'si Rize kökenlidir. Çalışma birinci ve ikinci el kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rize, Hopa, Pazar, Çoruh, Seçim.

**GENERAL ELECTIONS IN RIZE AND STATISTICS ABOUT SELECTED
DEPUTYS**

ABSTRACT

This study focuses on the results of the general elections held between 1920-1946 in Rize and the statistical information on selected deputies. A total of eight general elections and two midterm elections were held during the date mentioned. The CHP, as a single party, won all electoral votes in these elections. The number of deputies representing the province was five in 1923, eight in 1935 and six in other periods. The average age of the MPs was 41 in the first semester, but this average increased in the following semesters and increased to 53 in the last semester. Approximately 52% of the formants are of Rize origin. The study was prepared using first and second hand sources.

Keywords: Rize, Hopa, Pazar, Çoruh, Election.

* Bu çalışma, yazarın "Rize Siyasi Tarihi 1923-1950" (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, sinan.basaran@erdogan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5465-0859.

GİRİŞ

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından iyice belirginleşen Osmanlı'yı parçalama senaryoları ve bazı bölgelerde meydana gelen işgaller, yurdun dört bir köşesinde farklı amaçlar güden dernekler kurulmasına sebep olmuştu. Bunların bir kısmı devletin parçalanmasına hizmet etmekteydi. Geri kalanlar ise yurdun kurtuluşunda farklı önerilere sahipti. Bu gaye ile Rize'de şube açan iki cemiyetten söz edilebilir: Birincisi zararlı cemiyetler arasında gösterilen Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti diğeri Milli Mücadele taraftarı olan Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-u Milliye Cemiyetidir.¹ Rize ve çevresinin yarı özerk bir statüde yönetilmesi fikrini dile getiren Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyetinin faaliyetleri, Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla birleşmesinin ardından bu fırkanın 28 Eylül 1919'da kapatılmasıyla sonlanmıştır.²

Trabzon Muhafaza-ı Hukuk-u Milliye Cemiyetinin Rize şubesi 24 Mart 1919'da kuruldu. İlk üyeleri Mataracızade Mehmet (Mataracı), Şükrü, Tuzcuzade Süleyman Tevfik, Lazoğlu Mustafa (Turanlı), Mataracızade Hakkı (Mataracı), Güvelioğlu Ahmet (Güveli) ve Hacıömeroğlu Ahmet Efendiler'dir.³

Rize'de İzmir'in işgalini protesto mitingi düzenleyen bu cemiyet, Erzurum ve Sivas Kongrelerine delege gönderdi. Sivas Kongresi sonrası tüm cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti altında birleşmesi sonucu MHC (Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti) adını aldı.⁴ Cemiyetin Rize şubesi, Milli Mücadele'de önemli yararlıklar gösterdi.⁵ Amasya Görüşmeleri sonrasında 1920'de yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinde Rize'den o dönemki adıyla Lazistan⁶ milletvekilliğine cemiyetin üyelerinden olan Osman Nuri (Özgen) ve Asım Beyler seçildi.⁷ 12 Ocak 1920'de ilk toplantısını yapan Meclisin ömrü fazla uzun olmadı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgalinden sonra Mebusan Meclisi kapatıldı. Bu gelişme Ankara'da 23 Nisan 1920'de BMM'nin kurulmasına neden oldu ve yeniden seçimlere gidildi.

¹ Siyasi amaç güden bir diğeri cemiyet, Adem-i Merkeziyet Cemiyetine yakınlığı ile bilinen ancak Rize'de bir etkinliğine rastlanmadığımız için yukarıda belirtmediğimiz Trabzon ve Havalisi Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'dir. Aynı dönem Rize'de hayır amacı ile kurulan diğeri cemiyetler; Laz Tekamül-i Milliye Cemiyeti Hayriyesi ve Trabzon-Rize Cemiyeti Hayriyesi'dir. Bilgi için bk. Makbule Sarıkaya, *Millî Mücadele Döneminde Rize*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 129-131.

² Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyetine dair geniş bilgi için bk. Sarıkaya, 2004, 106-112.

³ Sebahattin Özel, *Millî Mücadelede Trabzon*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 100; Sarıkaya, 2004, s. 117. Bu isimlerden bazıları sonraki dönemler Rize siyasetinde görev alacaklardır. Bk. Sinan Başaran, *Rize Siyasi Tarihi (1923-1950)*, (Doktora Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2017.

⁴ Sarıkaya, 2004, s. 148-149.

⁵ Cemiyetin Milli Mücadele dönemindeki faaliyetleri ile ilgili bk. ; Sarıkaya, 2004; İlyas Sami Kalkavanoğlu, *Millî Mücadele Hatıralarım*, İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2010; Mesut Çapa, "Millî Mücadele Döneminde Rize", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (3), 1997, s. 865-887.

⁶ Lazistan Sancak Merkezi Batum'un Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine, sancak merkezi Rize'ye taşındı ve daha sonra Rize, *Lazistan* adıyla sancak merkezi yapıldı. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, ŞD. 1830/27.

⁷ Sarıkaya, 2004, s. 154.

Çalışma 1920-1946 yılları arasındaki genel seçimlerin Rize'deki sonuçlarını konu almaktadır. Yazarın, doktora tezinden üretilen bu çalışmada ek olarak Rize milletvekilleri yaş, eğitim, meslek ve doğum yerleri yönünden karşılaştırılmıştır. Araştırma; ağırlıklı olarak birinci ve ikinci elden kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır.

1. RİZE'DE GENEL SEÇİMLER (1920-1946)

1920 Seçimleri (I. Dönem)

İstanbul'un işgalinin ardından Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920'de valiliklere, bağımsız sancaklara ve kolordu komutanlıklara bir genelge göndererek, Ankara'da açılacak *Olağanüstü Meclis* için ülke genelinde seçimlere gidilmesini istedi. Genelgeye göre, mevcut seçim sisteminden⁸ farklı olarak her sancağın nüfusuna bakılmaksızın 5'er üye seçilecekti. Ayrıca 30 olan seçilme yaşı 25'e indirildi.⁹ Yeni seçilecek vekiller dışında daha önce seçilen Mebusan Meclisi üyelerinin de doğrudan yeni Meclise katılmasına karar verildi.¹⁰

Genelgenin ardından ülke genelinde seçimlere gidildi. Lazistan'da ikinci seçmenler tarafından yapılan ve 10 Nisan 1920'de neticelenen seçim sonucu şu şekilde oldu:¹¹

Tablo 1: Lazistan Sancağı 1920 Yılı Genel Seçim Sonuçları

Adı Soyadı	Aldığı Oy
Abidin Bey (Atak)	52
Esat Bey (Özoğuz)	48
İbrahim Şevki Efendi	101
Mehmet Necati Bey (Memişoğlu)	86
Ziya Hurşit	58

Kaynak: TBMM Arşivi, *I. Dönem Lazistan Sancağı Seçim Mazbatası*.

Osman Nuri Bey (Özgen), Osmanlı Mebusan Meclisi üyelerinden olduğu için oylamaya katılmadan doğrudan Meclise girdi. Böylece Lazistan Milletvekili olarak Mecliste 6 vekil yer aldı.

⁸ Mevcut seçim sistemi 1876 Anayasası için bk. A. Şeref Gözübüyük-Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, 2. Baskı, No: 496, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982; Müzehher Yamaç, "İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasisi)", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5), 2014.

⁹ Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII (79), 2011, s.12; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 6. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 10-11.

¹⁰ Yavuz Aslan, *TBMM Hükümeti, Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan-30 Ekim 1923)*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2001, s. 16.

¹¹ Vekillerin biyografileri ve Birinci Dönem Meclisteki faaliyetleri ile ilgili bk. Mehmet Taş, *Birinci TBMM Döneminde Lazistan Mebusları*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzincan: Erzincan Üniversitesi, 2013; Nadiye Turan, *I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Lazistan Mebusu Osman Nuri Bey'in Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, 2000; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-I. Dönem 1919-1923*, c.3, No:6, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1993.

Vekillerden İbrahim Şevki Efendi, milletvekilliğinin yanı sıra memuriyet görevi de yürütmekteydi. 12 Temmuz 1920'de Sivas'ta oluşturulan Temyiz Mahkemesi Şeriye Dairesi üyeliğine görevlendirildi. 5 Eylül 1920'de kabul edilen *Nisab-ı Müzakere Kanunu* memurlukla vekilliğin bir kişi üzerinde bulunmasını yasakladığından temyiz üyeliğini tercih ederek milletvekilliğinden istifa etti.¹² Böylece Sancağın milletvekili sayısı beşe düştü.

Birinci dönem Mecliste Mustafa Kemal'e olan muhalefetin iyice belirginleşmesi zamanla gruplaşmalara yol açtı. Bu gruplaşmada Lazistan vekillerinden Esat Bey, Ziya Hurşit ve Abidin Beyler, Mustafa Kemal'in bulunduğu Birinci Grup'ta yer alırken sonrasında Ziya Hurşit ile Abidin Beyler muhalif olan İkinci Grup'a geçtiler.¹³

Diğer vekillerden Osman Nuri Bey, her iki grupta yer almayan ancak İkinci Grup'a yakınlık duyan bağımsızlar kapsamında değerlendirilmektedir. Mehmet Necati Bey ise sonradan oluşturulan hem Birinci Grup hem de İkinci Grup listelerinde görülmekle birlikte, Ahmet Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup adlı kitabında onu Birinci Grup'ta yer alan ancak bağımsız hareket eden kişiler arasında göstermektedir.¹⁴

BMM'nin bu ilk dönemi 10 Ağustos 1923'e kadar sürdü. Birinci dönem Lazistan vekili olarak seçilen altı vekilden sadece -Birinci Grup'ta yer alan- Esat Özoğuz bir sonraki dönem yeniden vekil seçildi. Diğerleri bir daha milletvekili seçilemedi. Bunlardan Ziya Hurşit, İzmir'de Mustafa Kemal'a yönelik suikast girişimi nedeniyle 13 Temmuz 1926'da idam edildi.¹⁵

1923 Seçimleri (II. Dönem)

23 Nisan 1920 yılında açılan Meclis, üç yıllık bir faaliyet döneminin ardından 1 Nisan 1923 tarihli ve 369 Sayılı Meclis Kararı ile seçimlerin yenilenmesine karar verdi.¹⁶ Seçimden önce Seçim Kanunu'nda bazı değişikliklere gidildi. 3 Nisan 1923 tarih ve 320 Sayılı Kanun'la 50.000 yerine 20.000 erkek nüfus için bir milletvekili şartı getirildi. 25 olan seçmen yaşı 18'e indirildi ve vergi verme şartı kaldırıldı. Kanuna göre nüfusu 30.000'e kadar olan yerler bir milletvekili çıkartacaktı. 30.001-50.000 arası iki, 50.001-70.000 arası üç olmak üzere böyle devam edecekti. *İki dereceli seçim sistemi* aynen korundu. İkinci seçmen tespitinde 200 kişi esas alındı. 0-300 arası bir, 301-500 arası iki, 501-700 arası üç ikinci seçmen olması kabul edildi.¹⁷

¹² Çoker, 1993, s. 714.

¹³ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 119-127.

¹⁴ Demirel, 2009, s. 131- 133.

¹⁵ Çoker, 1993, s. 11, 722.

¹⁶ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 399.

¹⁷ Olgun, 2011, s. 12; Tunçay, 2012, s.44.

1923 seçimlerinde Rize'den¹⁸ çıkan vekil sayısı beştir. Temmuz ayında yapılan seçim sonucu oy dağılımı şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 2: Rize İli 1923 Yılı Genel Seçim Sonuçları

	Adı Soyadı	Seçim Merkezleri			
		Merkez İlçe	Pazar	Hopa	Toplam
MHG Adayları	Ankara Kumandanı Fuat Bey Efendi	283	90	59	432
	Erkan-ı Harp Yüzbaşı Ekrem Bey Efendi	277	90	57	424
	Rizeli Zırhzade Ali Bey Efendi	285	73	58	416
	Lazistan Mebusu Esat Bey Efendi	244	93	60	397
	Hopalı Binbaşı Rauf Bey Efendi	268	70	57	395
Başvuru Yapan Diğer Adaylar	Eski Milletvekili Osman Efendi	15	-	-	15
	Lazzâde Mustafa Efendi	11	-	-	11
	Mesudpaşazâde Ali Bey	7	-	-	7
	Atinalı Telatorzâde Fevzi Efendi	11	-	-	11
	Atinalı Basazâde Emekli Binbaşı Ethem Efendi	8	-	1	9
	Miralaylakoz Emekli Arhavili Kemal Bey	1	2	-	3
	Erzurum Kadısı Hacı Hurşit Efendi	-	3	4	7
	Eski Milletvekili Ziya Hurşit Efendi	-	3	-	3
Aday Olmadığı Halde Oy Alanlar	Mataracızâde Hâkim Hâfız Eminali Efendi	16	-	-	16
	Liva Müfettişi Mehmet Hulusi Efendi	6	-	-	6
	Ulemadan Hacı Sabit Efendi	4	-	-	4
	Yüzbaşı Rizeli Sarıahmedzâde Hüseyin Efendi	11	-	-	11
	Viçeli Hacışahinzâde Osman Efendi	1	-	-	1
	Arhavili Cordanzâde Mehmet Ali Efendi	1	-	-	1

Kaynak: TBMM Arşivi, II. Dönem Lazistan Sancağı Seçim Mazbatası.

¹⁸ Bu dönem bölgenin adında ve idari yapısında bazı değişiklikler gerçekleşmiştir. Sancağın adı, seçimden yaklaşık dört buçuk ay sonra Rize olarak değiştirilmiştir. Ayrıca 1924'te mutasarrıflıkların vilayete dönüştürülmesi çalışmalarının ardından Rize, vilayet olmuştur. Bütünlüğün sağlanması için bu dönem, Lazistan yerine Rize ve sancak yerine vilayet adları kullanılacaktır. Kararlarla ilgili bk. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 030.11.1/1.5.7; "Rize", *Yurt Ansiklopedisi*, c.9, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982-1983, s. 6362.

Görüldüğü gibi seçimde üç ayrı aday grubu bulunmaktadır. Birincisi MHG'nin vekil adaylarıdır. Diğer bir grup bağımsız olarak adaylığını koyanlardır. Üçüncü grup ise, adaylığını koymadığı halde gıyabında kendisine oy verilenlerdir. I. Dönem vekillerinden sadece Esat Özoğuz, MHG'den İkinci dönem vekilliğe aday gösterilmiştir. Aday gösterilmeyen eski vekillerden Ziya Hurşit ve Osman Nuri Özgen bağımsız olarak adaylıklarını koymuşlardır. Seçim sonucunda da MHG adayları, Rize'de seçimi açık ara kazanmıştır.

1925 Ara Seçimi

Rauf Benli'nin 3 Mayıs 1925'te ölümü üzerine 8 Aralık 1925'te Rize'de ara seçim yapıldı.¹⁹ Seçimin oy dağılımı şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 3: Rize 1925 Yılı Araseçim Sonucu

Adı Soyadı	Merkez İlçe	Hopa	Pazar	Toplam Oy
Hasan Cavit Belül	230	47	88	365

Kaynak: TBMM Arşivi, *1925 Yılı Rize İli Araseçim Mazbatası*; BCA, 30.10/ 74.484.4.

Görüldüğü üzere seçime tek aday olarak katılan Hasan Cavit Belül, 365 oyla Rize milletvekili seçilmiştir.

1927 Seçimleri (III. Dönem)

3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı Seçim Kanunu'na göre her 20.000 erkek için bir milletvekili seçilmesi gerekiyordu. 1927 tarihli nüfus sayımına göre Rize'nin nüfusu 171.667 idi.²⁰ Bu nüfus içerisindeki erkek nüfusu 71.948'dir.²¹ Bu sayıya göre Rize'nin çıkarması gereken vekil sayısı dörttü. Hâlbuki Rize'nin bu dönemki vekil sayısı altıydı. Bu durum nüfus defterleriyle seçim listelerinin birbirini tutmamasından kaynaklanmaktaydı. Bir sonraki seçimde görüleceği üzere bu iki deftere kayıtlı kişiler arasında ciddi bir fark vardır. Bu farkın sebebi gurbettekilerin nüfus sayımında hesaba katılmamasıdır. Rize gazetesinde konuya dair yer alan bir haberde gurbetteki kişi sayısının 60.000 civarında olduğu²² ve Rize'nin gerçek nüfusunun yaklaşık 250.000 olduğu belirtilmektedir.²³

¹⁹ BCA, 30.10/74.483.14.

²⁰ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (BİUM), İstanbul: *İstatistik Yıllığı*, c.2, Cumhuriyet Matbaası, 1929, s. 20. Bu sayı, farklı kaynaklarda birkaç kişi aşağı yukarı oynamaktadır. Bk. Matbuat Umum Müdürlüğü (MUM), *Devlet Salnamesi 1927-1928*, Nr.3, Matbuat Umum Müdürlüğü Yayınları, (t.y.), s. 909

²¹ Vilayetteki erkek nüfus dağılımı şu şekildedir: Rize 41.565, Pazar, 16.315 ve Hopa 14.068. BİUM, 1929, s. 20. 1927-1928 yıllarına ait verileri içeren devlet salnamesinde Hopa ve Pazar erkek nüfusu aynı sayıda verilmekle birlikte Rize nüfusu 41.561 olarak dört kişi eksik belirtilmiştir. Bk. MUM, t.y., s. 909. BİUM'un 1929 yılında yayımlanan istatistik yıllığında 1927 yılı verileri, Rize 41.457, Pazar 16.301, Hopa 14.613 şeklindedir. Bk. BİUM, 1929, s.16.

²² İşgücü göçü olduğundan bu sayı ağırlıklı erkek nüfustan oluşmaktadır.

²³ *Rize*, Sayı: 26, 28 Kânunusani 1932.

1927 seçimleri için ilk olarak 30 Temmuz – 5 Ağustos tarihleri arasında ülke genelinde ikinci seçmen seçimleri yapıldı.²⁴ Buna göre Rize’de seçilen ikinci seçmen sayısı 553’tür.²⁵ Seçim Kanunu’na göre yukarıda da belirtildiği gibi 0-300 kişi için bir ve sonrasındaki her 200 kişi için bir tane daha ikinci seçmen seçiliyordu. Rize’de ikinci seçmen sayısının 553 olması vilayette seçim listelerine kayıtlı 110.700 civarında erkek nüfus olduğunu göstermektedir.

1923 seçimlerinde beş olan Rize milletvekili sayısı bu seçimde altıya yükseldi. 2-6 Eylül tarihleri arasında yapılan seçimin²⁶ Rize’deki sonuçları şu şekildedir:

Tablo 4: Rize İli 1927 Yılı Genel Seçim Sonuçları

Adı Soyadı	Merkez İlçe	Hopa	Pazar	Toplam Oy	İkinci Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Eden Sayı
Fuat Bulca	321	135	84	540	553	540
Ali Rıza Zırh	321	135	84	540		
Esat Özoğuz	321	135	84	540		
Atıf Tüzün	321	135	84	540		
Hasan Cavit Belül	321	135	84	540		
Akif Akyüz	321	135	84	540		

Kaynak: TBMM Arşivi, III. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası.

Seçimler, oyların kullanıldığı ilk gün yani 2 Ekim’de sonuçlandı. Seçimde oy kullanan ikinci seçmen sayısı 540’tır. Geri kalan 13 kişi yaylada bulduklarından oy kullanamamışlardır.²⁷

III. dönem vekilleri arasında önceki dönem vekillerinden Ekrem Rize yer almamıştır. Bu dönem yeni seçilen vekiller Akif Akyüz ile Atıf Tüzün olmuştur.

1931 Seçimleri (IV. Dönem)

1927 seçiminde Rize’deki nüfus defterlerindeki sayıyla seçim defterlerindeki sayılarının tutmadığını belirtmiştik. Bu sorun sadece Rize’ye has değildi. Diğer vilayetlerde de vardı. Her iki defterdeki erkek nüfus sayısının tutmaması, bazı illerin fazla vekil çıkarırken bazılarının az vekil çıkarmasına neden oldu. Ancak ülke genelinde bakıldığında toplam oy kullanan kişi sayısı, nüfus defterlerine kayıtlı olan kişi sayısına göre 282.341 eksik çıktı.

²⁴ Olgun, 2011, s.14.

²⁵ TBMM Arşivi, III. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası.

²⁶ Olgun, 2011, s.14.

²⁷ TBMM Arşivi, III. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası.

Bunun nedeninin daha çok defterlere yanlış yazılmaktan meydana geldiği anlaşıldı. Rize’de ise bu sorun daha çok gurbetçilikten kaynaklanıyordu. Vilayetteki nüfus defterlerine göre oy kullanacak kişi sayısı 72.360 olarak hesap edilmişken seçim listelerinde bu sayıya 43.489 kişi daha eklendi. Dolayısıyla 115.849 kişinin seçmen olduğu Rize’de, zaten 6 olan vekil sayısında bir artış ya da kayıp yaşanmadı.²⁸

Bu seçimlerde Rize’den yeni bir milletvekili adayı listeye konulmadı. Mevcut vekillerle seçime gidildi. 24 Nisan 1931 tarihli seçim sonuçlarına göre Rize’deki oy dağılımı şu şekilde oldu:

Tablo 5: Rize İli 1931 Yılı Genel Seçim Sonuçları

Adı Soyadı	Merkez İlçe	Hopa	Pazar	Toplam Oy	İkinci Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Eden Sayı
Fuat Bulca	341	104	135	580	584	580
Ali Rıza Zırh	341	104	135	580		
Esat Özoğuz	341	104	135	580		
Atıf Tüzün	341	104	135	580		
Hasan Cavit Belül	341	104	135	580		
Akif Akyüz	341	104	135	580		

Kaynak: TBMM Arşivi, IV. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası.

1935 Seçimleri (V. Dönem)

Bu seçimler öncesinde genelde ve yerelde bazı önemli gelişmeler yaşandı. Genel anlamda meydana gelen değişikliklerden birisi 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesidir. Ancak bu yeni durum milletvekili sayısında bir artışa neden olmadı. Çünkü önceden 20.000 erkek nüfus için bir milletvekili çıkarma uygulaması, 40.000 kadın ve erkek nüfus için bir vekil olarak değiştirildi. 5 Aralık 1934’te kabul edilen 2598 Sayılı İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun değiştirilen maddesine göre, 55.000 nüfusa kadar olan yerler için bir vekil, 55.001 - 95.000 arası iki, 95.001 - 135.000’e kadar üç ve sonraki her 40.000 nüfus için bir vekil şartı getirildi. Seçime dair bir başka önemli değişiklik seçmen yaşının 18’den 22’ye çıkartılması oldu. Yeni uygulamaya göre 22 yaşını bitiren kişiler oy kullanabilecekti.²⁹

²⁸ BCA, 30.10/ 24.135.15.

²⁹ İntihabı Mebusan Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Kanuna Bir Madde İlavesine Dair Kanun, *Resmi Gazete*, Sayı: 2877, 11 Kânunuevvel 1934; *Çoruh*, Sayı: 171, 6 Birincikânun 1934; *Çoruh*, Sayı: 173, 20 Birincikânun 1934.

Bir başka önemli gelişme yerelde yaşandı. 1933 yılında, Rize ve Artvin vilayetleri birleştirilerek Rize merkezli *Çoruh* vilâyeti kuruldu.³⁰ Artvin'in iki milletvekili vardı.³¹ Böylece 6 vekilli Rize ile birlikte yeni vilayetin vekil sayısı 8'e yükselmiş oldu.

Seçimler öncesinde yurt genelinde nüfus tespit çalışmalarına girişildi. Özellikle gizli nüfusların tespitine dikkat edildi. Doğum kaydı yaptırmayan, bunun yanında muhacir ya da mülteci olarak gelip de kaydolmayanların kaydı için çalışmalar yapıldı.³² *Çoruh*'taki çalışmalar sonunda vilayetin nüfusu 315.734 olarak belirlendi.³³ Bu da vilayetin sekiz olan mebus sayısında bir değişme olmayacağını gösteriyordu.

10 Ocak 1935'te *Çoruh*'ta ikinci seçmen seçimleri yapıldı. Seçimde Merkez ilçe, dörder şubeden iki bölgeye ayrıldı.³⁴ Merkeze bağlı köylerle nahiyeler; 9 bölge ve 62 şubeye ayrıldı. Her şubede bir sandık kuruldu.³⁵ Yapılan seçim sonunda birinci seçmenlerin ve bunların seçtikleri ikinci seçmenlerin ildeki dağılımı şu şekilde gerçekleşti:

³⁰ 20.05.1933 tarih ve 2197 Sayılı Bazı Vilâyetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesine İlişkin Kanun, *Resmi Gazete*, Sayı: 2411, 27 Mayıs 1933.

³¹ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem 1931-1935*, c. 2, No: 12, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1996, s. XVIII.

³² 1935 yılı Ocak ayına kadar bitirilmesi gerek bu işlem, 2649 Sayılı Kanun gereğince seçim sonrası aynı yılın Haziran ayına kadar uzatıldı. Bk. *Çoruh*, Sayı:177, 24 İkincikânun 1935.

³³ 10 ay sonrasına ait aynı gazetede yer alan habere göre *Çoruh* nüfusu 269.688'dir. Yine Ocak 1935 tarihli bir başka gazete haberine göre vekil seçimine esas olan il genel nüfusu kadın-erkek toplam 315.044'tür. Bk. *Çoruh*, Sayı: 173, 20 Birincikânun 1934; *Çoruh*, Sayı: 178, 31 İkincikânun 1935; *Çoruh*, Sayı: 216, 28 Birinciteşrin 1935.

³⁴ Birinci bölgede oy sandıkları, hükümet binası karşısında Cumhuriyet Meydanı'na, Değirmendere'ye, Reşadiye'ye, Çarşıbaşı'na; ikinci bölgede, Taşcıoğlu Camii yanına, Atmeydanı'na, Dalyan Camii yanına, Bağdatlı Mahallesi Karakolu yanına konulacaktır. Bk. *Çoruh*, Sayı: 174, 27 Birincikânun 1934.

³⁵ Sandıkların kurulacağı yer olarak belirlenen 9 bölge ve 62 şube şunlardır:

Pehlivantaşı bölgesinde; Pehlivantaşı, Tuğlalı, Ortapazar, Azaklıhoca

Yalıboyu bölgesinde; Alipaşa, Eriklimanı, Malpet, Kirazdağı, Kendirli

İyidere nahiyesinde; Nahiye merkezi, Sarayköy, Çiftlik

Salarha'da; Medrese, Tekke, Kömürcüler, Camidağı, Kasarcılar, Muradiye ve Karasu.

Gündoğdu nahiyesinde; Nahiye merkezi, Bozukkale, Taşlık, Yalıköyü, Büyükköy, Armutlu

Güneysu bölgesinde; Pazarköy, Ulucami, Adacami, Kibledağı, Dumankaya, Gürgen

Kalkandere'de; Nahiye merkezi, Yolbaşı, Dilsizdağı, Çayırılı, Fındıklı

İkizdere'de; Nahiye merkezi, Hacışeyh, Ayvalık, Dereköy, Çamlık, Cimil, Ortaköy, Ballıköy, Çataltepe, Gölyayla, Dikmetaş, Tozköy

Çayeli'de; Nahiye merkezi, Limanköy, Caferpaşa, Heremtepe, İncesirt, Büyüktaşhane, Çataklıhoca, Kaptanpaşai Uzundere, Yeşiltepe Köyleridir.

Şubelere ayrılan bazı köylere ait sandıklar, yakınlık dolayısıyla ayrıca nahiye merkezine konulmuştur. Bk. *Çoruh*, Sayı: 174, 27 Birincikânun 1934.

Tablo 6: 1935 Dönemi Çoruh İli İkinci Seçmen Seçim Sonuçları

İlçe Adı	Birinci Seçmen Sayısı		Seçime Katılanların Sayısı		Seçilecek Olan İkinci Seçmen Sayısı			Katılım Oranı %
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Toplam	
Merkez (Rize)	42.872	33.028	10.575	13.194	25	336	361	31,32
Pazar	14.402	12.370	7.021	7.391	19	133	152	53,83
Artvin	7.000	6.994	3.407	5.316	7	66	73	62,33
Hopa	9.047	10.218	1.764	2.980	38	57	95	24,62
Borçka	2.300	2.356	1.245	1.324	6	28	34	55,18
Şavşat	7.425	7.192	5.040	5.548	5	79	84	72,44
Toplam	83.046	72.158	29.052	35.753	100	699	799	41,75

Kaynak: BCA, 490.01/ 357.1497.1; Çoruh, Sayı: 176, 17 İkincikânun 1945; Çoruh, Sayı: 178, 31 İkincikânun 1935.

Görüldüğü gibi vilayetteki birinci seçmen sayısı toplam 155.204'tür. Seçmen sayısının en fazla olduğu yer 75.900 ile vilayetin merkezi Rize'dir. Onu 26.772 seçmen sayısı ile Pazar takip etmektedir. Birinci seçmenler içerisindeki kadın sayısı erkeklerden fazladır. Vilayetteki kadın seçmen oranının en yüksek olduğu yer Rize, en düşük olduğu yer Hopa'dır. Toplam seçilen ikinci seçmen sayısı 799'dur. Bir önceki dönem her iki vilayetin toplam 806 olan ikinci seçmen sayısında³⁶ anlaşılacağı üzere bir düşüş yaşanmıştır. Katılım oranının en yüksek olduğu ilçe %72,44 ile Şavşat'tır. Onu Artvin ve Borçka takip etmektedir. Katılımın en düşük olduğu yer %24,62 ile Hopa'dır. Ardından Rize gelmektedir. Burada göze çarpan bir husus katılımın en düşük Hopa'da olmasıyla birlikte, buradan seçilen kadın ikinci seçmen sayısının diğer ilçelerden yüksek oluşudur. Dikkat edildiğinde sayının rastlantı olmadığı, %40 kadın ve %60 erkek paylaşımına göre olduğu anlaşılır. Rize'deki kadın ikinci seçmen oranı %6,93 gibi çok düşük bir orandır. Bu dönem, Çoruh'taki kadın ikinci seçmen sayısı 100'dür ve bu da ildeki ikinci seçmenlerin %12,41'ine tekabül etmektedir. Ülke genelinde kadın ikinci seçmen oranının %13,94³⁷ olduğu düşünülürse Çoruh'taki oranın az bir farkla ortalamanın altında olduğu görülür. Yine dikkat çeken bir başka detay, Artvin'in seçmen sayısının eski ilçesi Şavşat'tan ve sonrasında ilçesi olacak olan Hopa'dan düşük olduğudur.

³⁶ BCA, 490.01/ 357.1497.1.

³⁷ 1943 seçimleri öncesi ülke genelinde seçilen ikinci seçmen sayısı; kadınlarda 5.267, erkeklerde 32.525 olmak üzere toplam 37.792'dir. Bk. BCA, 490.01/ 357.1497.1.

İkinci seçmen seçimlerinin ardından yapılan milletvekili seçimleri 8 Şubat günü sonuçlandı. Vilayetin altı ilçesindeki oy sayısı ve vekillerin aldıkları oy dağılımı şu şekilde oldu:

Tablo 7: Çoruh İli 1935 Genel Seçim Sonuçları

Adı Soyadı	Rize	Pazar	Hopa	Borçka	Artvin	Şavşat	Toplam Oy	İkinci Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Eden Sayı
Ali Rıza Zırh	343	149	92	31	64	84	763	799	763
Hasan Cavit Belül	343	149	92	31	64	84	763		
Atıf Tüzün	343	149	92	31	64	84	763		
Akif Akyüz	343	149	92	31	64	84	763		
Fuat Bulca	343	149	92	31	64	84	763		
Ömer Fehmi Noylan	343	149	92	31	64	84	763		
Asım Us	343	149	92	31	64	84	763		
Mehmet Ali Okar	343	149	92	31	64	84	763		

Kaynak: TBMM Arşivi, *V. Dönem Seçim Mazbatası; Çoruh*, Sayı:180, 14 Şubat 1935.

Görüldüğü üzere 799 ikinci seçmenden, 763'ü oylamaya katılmıştır. İkinci seçmen seçimlerinde katılım oranının en yüksek olduğu Şavşat, milletvekili seçiminde de bu birinciliği korumuştur. İlçenin 84 seçmeninin tamamı seçime iştirak etmiştir. Bu seçimde, mevcut vekillerden sadece birinde değişiklik yaşanmıştır. Eski Rize vekillerinden Esat Özoğuz'un yerine Ömer Fehmi Noylan aday gösterilmiştir. Önceki dönem Artvin milletvekili olan Mehmet Asım Us ve Mehmet Ali Okar tekrar listede yer almıştır.

1936 Ara Seçimleri

1935 seçimlerinden kısa bir süre sonra aynı yıl içerisinde Ömer Fehmi Noylan 3 Haziran'da, Mehmet Ali Okar 17 Temmuz'da hayatlarını kaybetti.³⁸ İki vekilin ölümünün ardından 12 Ocak 1936 günü ara seçim yapıldı.³⁹ Ancak bu ara seçim yapılmadan önce 4 Ocak 1936 tarihi itibarıyla Çoruh vilâyeti, Rize ve Çoruh (Artvin) diye ikiye ayrılmış ve eskisi gibi iki vilayet olmuşlardı.⁴⁰ Seçim, iki vilayetin ayrılmasından sonra gerçekleşmesine rağmen, seçilen vekiller her iki vilayette yapılan ortak oylama sonucu belirlendi.

³⁸ BCA, 30.10./75.493.9; BCA, 30.10./75.493.13.

³⁹ Çoruh, Sayı: 226, 18 İkincikânun 1936.

⁴⁰ 25.12.1935 tarih ve 2885 Sayılı Yeniden Dokuz Kaza ve Beş Vilâyet Teşkiline ve Bunlarla Otuz İki Nahiyeye Ait Kadrolara İlişkin Kanun, *Resmî Gazete*, Sayı: 3197, 4 Ocak 1936.

12 Ocak 1936 günü yapılan araseçimle İhsan Kurtkan ve İlyas Sami Muş yeni vekiller olarak seçildi. Seçimin oy dağılımı şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 8: Rize İli 1936 Araseçim Sonuçları

Adı Soyadı	Merkez İlçe	Pazar	Hopa	Borçka	Artvin	Şavşat	Toplam Oy	İkinci Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Eden Sayı
İhsan Kurtkan	316	127	62	29	63	74	671	799	671
İlyas Sami Muş	316	127	62	29	63	74	671		

Kaynak: TBMM Arşivi, 1936 Yılı Rize İli Araseçim Mazbatası.

1939 Seçimleri (VI. Dönem)

Daha öncede belirtildiği gibi 1935 yılında Çoruh vilâyetinin lağvı sonrasında yapılan yeni idari taksimatta, öncesinde Rize'ye bağlı olan Fındıklı, Arhavi ve Hopa bölgesinin Çoruh (Artvin)⁴¹ iline bırakılması, Rize'nin sadece yüzölçümünün değil nüfusunun da azalmasına neden oldu. Bu dönem nüfus, 22 yaşına kadar 94.134 ve 22 yaş üzeri 136.520 olmak üzere toplam 230.654 kişiden oluşmaktaydı.⁴² Bu da idari taksimat nedeniyle il nüfusunda kayıp yaşanmasına rağmen vekil sayısında bir değişme olmayacağını göstermekteydi.

Seçim öncesinde her yerde olduğu gibi Rize'de de Seçim Teftiş Heyeti oluşturuldu. 1939 seçimleri için oluşturulan bu heyet şu kişilerden oluşmaktadır: Başkan, Belediye Başkan Vekili Mektupçu Şefik Aydın. Üyeler; Vilayet Daimi Encümen Üyesi Avukat Galip Tolan, Münir Telatar ve belediye üyelerinden Hasan Biber, Ziya Tavis, Zekeriya Mahmutoğlu, Arif Rakıcı, Dursun Kopuz ve Süleyman Kuvel.⁴³ Heyetin başlıca görevi seçilecek ikinci seçmen sayısını, şehir mahallelerini, nahiye ve köylerdeki seçim merkezlerini ve sandık yerlerini tetkik ve tespit etmektir.⁴⁴

Ülke genelinde 15-21 Mart tarihleri arası yapılan ikinci seçmen seçimleri,⁴⁵ Rize'de 15-19 Mart arasında yapıldı.⁴⁶ Vilayet genelinde 54 sandık kuruldu.⁴⁷

⁴¹ Vilayetin lağvı sonrasında Artvin ilinin adı *Çoruh* olarak değiştirilmiştir.

⁴² Merkez ilçede 22 yaşına kadar 63.930 ve 22 yaşından yukarı 101.617 olmak üzere toplam 165.547 kişi vardı. Pazar ilçesinde 22 yaşına kadar 30.204 ve 22 yaşından yukarı 34.903 olmak üzere 65.107 kişi bulunuyordu. Bk. *Rize*, Sayı: 381, 11 Şubat 1939.

⁴³ *Rize*, Sayı: 381, 11 Şubat 1939.

⁴⁴ *Rize*, Sayı: 382, 18 Şubat 1939.

⁴⁵ Olgun, 2011, s.19.

⁴⁶ *Rize*, Sayı: 386, 18 Mart 1939.

⁴⁷ Bu sandıkların kuruldukları yerlere göre dağılımı şu şekildedir: Rize merkezde 9, merkeze bağlı 20 köyde 6, Kalkandere'de 5, Gündoğdu'da 4, İyidere'de 4, Çayeli'de 10, İkizdere'de 7, Derepazarı'nda 21 köy için 5, Ortapazar'da 11 köy için 2 ve Güneysu'da 11 köy için 2. Bk. *Rize*, Sayı: 384, 4 Mart 1939.

Rizeli-Rizeli olmayan, kadın-erkek kıyası Rize’de yaşayan toplumun her kesiminden kişilere listede yer verilmeye çalışıldı.⁴⁸ Merkez ilçeden 414⁴⁹, Pazar’dan 163⁵⁰ olmak üzere toplam 577 kişi ikinci seçmen olarak seçildi.⁵¹ Böylece 1935 seçimlerinde aynı bölgeye göre sayı 64 kişi arttı. Ancak önceki seçime kıyasla ikinci seçmenler arasındaki kadın sayısı azaldı. 577 ikinci seçmenin sadece 46’sı kadındı.⁵² Böylece daha önce %12,41 olan kadın ikinci seçmen oranı, bu dönem %7,97’ye gerilemiş oldu.⁵³

Bu seçimde, mevcut vekillerden Asım Us ile Atıf Tüzün, Çoruh’tan aday oldu.⁵⁴ Geri kalan altı vekilden sadece Cavit Belül ile Ali Zırh yeniden listede yer aldı. İlk kez Rize’den aday olan diğer dört kişiden ikisi, 1936 yılı Ocak ayı içerisinde yapılan ara seçimlerle Erzurum’dan milletvekili seçilen Saim Ali Dilemre ile Zonguldak’tan milletvekili seçilen Raif Dinç⁵⁵’tir. Diğer ikisi CHP Beşinci Kurultayı’nda Müstakil Grup’a⁵⁶ seçilecek olan Kemalettin Kamu ve Erzurum milletvekili Ali Fuat Sirmen’dir.⁵⁷

26 Mart 1939 Pazar günü milletvekili seçimleri yapıldı. Belediye binasına yapılan seçim Rize merkez ilçede iki saatte tamamlandı.⁵⁸ Oy dağılımı şu şekilde gerçekleşti:

⁴⁸ *Rize*, Sayı: 385, 11 Mart 1939.

⁴⁹ 414 seçmenin dağılımı şu şekildedir: 175 merkez ilçe, 68 İkizdere Nahiyesi, 63 Çayeli Nahiyesi, 51 Gündoğdu Nahiyesi, 35 Kalkandere nahiyesi, 22 İyidere Nahiyesi. *Rize*, Sayı: 385, 11 Mart 1939; *Rize*, Sayı: 387, 25 Mart 1939.

⁵⁰ 163 seçmenin dağılımı şu şekildedir: 68 Pazar merkez, 50 Ardeşen Nahiyesi, 45 Hemşin Nahiyesi. Bk. *Rize*, Sayı: 385, 11 Mart 1939; *Rize*, Sayı: 387, 25 Mart 1939.

⁵¹ İkinci seçmenlerin isimleri için bk. *Rize*, Sayı: 385, 11 Mart 1939.

⁵² Bk. *Rize*, Sayı: 385, 11 Mart 1939.

⁵³ Diğer taraftan 1935 ikinci seçmen seçimlerindeki bu oran, Çoruh vilayeti üzerinden değil de Rize ve Pazar bölgesi üzerinden değerlendirildiğinde, 1935’teki kadın aday sayısınının 44 ve oranın %9,38 oldukları görülür. Bu veriler üzerinden değerlendirildiğinde 1939’daki kadın aday durumunda aynı bölgeden pek bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.

⁵⁴ Çoker, 1993, s. 637; Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem 1927-1931*, c.3, No:10, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1995, s. 80.

⁵⁵ Raif Dinç, ikinci dönem Erzurum milletvekili olarak daha öncesinde de Meclis’te yer almıştır. Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem 1923-1927*, c.3, No:3, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1993, s.303.

⁵⁶ CHP 1939 seçimlerinden sonra, devlet işlerinin en iyi şekilde yapılabilmesi, parti nizamnamesi ve programının tatbikinin takip edilebilmesi ve hükümetin denetlenebilmesi için kendi içinde bir kısım vekillerden “Müstakil Grup” adı altında bir grup oluşturmuştur. *CHP Nizamnamesi*, (md. 128), Ankara: Ulus Basımevi, 1939, s. 30. CHP Müstakil Grubu’na dair bilgi için bk. Osman Akandere, “1939-1946 Yılları Arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grup’un Yapısı ve İşlevi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (7), 2000, 305-326.

⁵⁷ *Cumhuriyet*, Sayı: 4190, 13 İkincikânun 1936; TBMM Arşivi, *VI. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası; CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları*, Ankara: Ulus Basımevi, 1939, s. 163.

⁵⁸ *Rize*, Sayı: 388, 1 Nisan 1939.

Tablo 9: Rize İli 1939 Yılı Genel Seçim Sonuçları

Adı Soyadı	Merkez İlçe	Pazar	Toplam Oy	İkinci Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Eden Sayı
Hasan Cavit Belül	413	149	562	577	562
Ali Rıza Zırh	413	149	562		
Saim Ali Dilemre	413	149	562		
Fuat Sirmen	413	149	562		
Kemalettin Kamu	413	149	562		
Mehmet Raif Dinç	413	149	562		

Kaynak: TBMM Arşivi, VI. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası.

1943 Seçimleri (VII. Dönem)

Seçimler, 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 Sayılı Mebusan Seçim Kanunu'na göre yapıldı. Bu seçimde farklı olarak CHP, ikinci seçmenlere tercih hakkı vermek için 38 ilde mevcut aday sayısından fazla aday çıkardı.⁵⁹ Bu illerden birisi de Rize'dir. CHP, bu seçimlerde altı milletvekili çıkaran Rize'den 8 aday gösterdi.⁶⁰

Eldeki kayıtlara göre, 1943 seçimleri öncesinde Rize'den milletvekili adaylığı için mevcut Rize milletvekilleri dışında 10 kişi daha başvuruda bulunmuştur. Bu kişiler şunlardır: Süleyman Çavaş, İdris Kemal Onat, Rasim Şahinler, Akif Akyüz, Zekeriya Suyabatmaz, Tahsin Bekir Balta, Sedat Ziya Kantoğlu, Rasim Şahinler, Saime Başaran ve Zühdü Uzman.⁶¹ Adaylardan Saime Başaran, Rize'den 1946 seçimleri de dâhil olmak üzere milletvekilliği adaylığı için başvuruda bulunduğu bilinen ilk ve tek kadın milletvekili adaydır.

Aday tespit çalışmaları sonrası parti Rize'deki 8 adayını belirledi. Bunlar, mevcut Rize milletvekillerinden Ali Rıza Zırh, Hasan Cavit Belül, Saim Ali Dilemre, Kemalettin Kamu ve Fuat Sirmen ile ilk kez aday gösterilen Ankara Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Okulu profesörlerinden Tahsin Bekir Balta, Devlet Şurası daire başkanlarından Selahattin Odabaşoğlu ve İzmir Maarif Müdürü Raşit Tarakçıoğlu'dur.⁶² Rize'den aday gösterilmeyen milletvekili Mehmet Raif Dinç bu dönem Erzurum'dan aday gösterildi.⁶³

⁵⁹ Esat Öz, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992, s. 175; Olgun, 2011, s. 20.

⁶⁰ BCA, 490.01/ 376.1589.1; Öz, 1992, s. 209.

⁶¹ BCA, 490.01/ 316.1295.1.

⁶² BCA, 490.01/ 376.1589.1.

⁶³ TBMM Arşivi, *Personel Özlük Dosyası*.

Vilayette, ikinci seçmen seçimleri 15-21 Şubat tarihleri arasında yapıldı. 28 Ocak 1943 tarihi itibarıyla deftere kayıtlı nüfus 240.426 kişiydi. Bunun 140.692'si seçmendi ve yapılan ikinci seçmen seçiminde 118.520'si oy kullandı. Oylamaya katılım oranı %84.24 oldu. Bu dönem Rize'den seçilen ikinci seçmen sayısı; 176'sı Pazar'dan, 412'si Merkez ilçeden olmak üzere toplam 588'dir. Hepsisi de CHP'nin gösterdiği adaylardı.⁶⁴

CHP'nin gösterdiği 8 milletvekili adayının ilk altısı içerisinde, mevcut vekil adaylarının dışında sadece Tahsin Bekir Balta yer aldı. Dolayısıyla Selahattin Odabaşoğlu ile Raşit Tarakçıoğlu listeye giremedi.⁶⁵ 28 Şubat 1943'te milletvekili oylaması sonuçlandı ve oy dağılımı şu şekilde oldu:

Tablo 10: Rize İli 1943 Yılı Genel Seçim Sonuçları

Adı Soyadı	Merkez İlçe	Pazar	Toplam Oy	İkinci Seçmen Sayısı	Seçime İştirak Eden Sayı
Hasan Cavit Belül	407	173	580	588	585
Ali Rıza Zırh	407	173	580		
Saim Ali Dilemre	412	173	585		
Ali Fuat Sirmen	412	173	585		
Kemalettin Kamu	412	173	585		
Tahsin Bekir Balta	412	173	585		

Kaynak: TBMM Arşivi, VII. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası; BCA, 490.01/ 376.1589.1.

Görüldüğü gibi oylamaya katılım oranı çok yüksektir. Oylamaya katılmayan üç kişi, Pazar ikinci seçmenidir. Burada dikkati çeken husus, 1923'ten bu yana tüm vekiller ikinci seçmen oylarının tamamını alırlarken, bu seçimde Hasan Cavit Bey ile Ali Rıza Bey'in diğer adaylardan beşer oy az almalarıdır.

1946 Seçimleri (VIII. Dönem)

Cumhuriyet döneminin ilk çok partili seçimidir. Seçimler, 1947 yılında olması gerekirken CHP'nin isteğiyle bir yıl öne alındı. Erken seçime gidilme sebebi DP'nin (Demokrat Parti) iyice teşkilatlanmasına fırsat vermemek,⁶⁶ dolayısıyla hem iktidarı ele geçirmesini hem de fazla vekil çıkarmasını engellemektir. Nitekim öyle de oldu. DP, teşkilatlanmasını tamamlayamadığı 16 ilde seçime katılmadı. Bu illerden birisi de Rize'dir.⁶⁷

⁶⁴ BCA, 490.01/ 376.1589.1.

⁶⁵ BCA, 490.01/ 376.1589.1.

⁶⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014, s.242.

⁶⁷ Süleyman Kocabaş, *İnönü Dönemi Millî Şef Dönemi ve Demokrasiye Geçiş 1938-1950*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık-Yayıncılık, 2009, s.431; Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1982, s.65; Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, c.2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.495.

1946'da gerçekleşecek olan seçimlerden önce seçim kanununda bazı değişiklikler yapıldı. Bunlardan en önemlisi 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'yla iki dereceli seçim sisteminden *tek dereceli seçim* sistemine geçilmesidir.⁶⁸ Zira ikinci seçmenlerin olduğu bir seçimde DP'nin vekil çıkarma şansı neredeyse yok gibiydi. Çünkü ikinci seçmenliğe seçilen kişiler ağırlıklı memur ve eşraftan oluşacaktı ve bunların çoğu CHP'liydi. Yapılacak bir seçimde de kendi parti adaylarına oy vereceklerdi. Partinin İstanbul İdare Heyeti Başkanı Tefik Fikret Sılay, ikinci seçmenlerin dilediklerini seçme haklarının olmasına rağmen, kendisinin bir partili sıfatıyla sadece kendi partisinden olana oyunu vereceğini söylemesi, seçimin ne şekilde olacağını gösteriyordu.⁶⁹ Sonuç olarak, CHP 10 Mayıs 1946 tarihinde yaptığı Büyük Kurulun olağanüstü toplantısında iki dereceli seçim sistemi yerine tek dereceli seçim sisteminin benimsenmesine karar verdi.⁷⁰ Bunun yanında açık oy ve gizli sayım usulünün getirilmesi bu demokratik yeniliğe gölge düşüren en önemli etkenler oldu. Bir başka olumsuz değişiklik, oyların sayımının ardından geçerli oyların yakılması usulüdür. Böylece oyların yeniden sayılması hususunda itiraz edilmesinin önüne geçilmiş oldu. Düzenleme, 6 Haziran 1946 tarihinde yürürlüğe girdi.⁷¹

İkinci seçmenlerin olmayacağı bu yeni seçim sisteminin gelmesiyle birlikte CHP'de vekillerin mevcut aday oldukları yerden seçilip seçilememesi sorunu gündeme geldi. Çünkü ikinci seçmenlerin hepsi partinin birebir adamlarıydı ve partiden kim aday olursa olsun o kişiyi seçiyorlardı. Ancak şimdi seçimi doğrudan halk yapacaktı ve vekillerin halk tarafından tanınıyor daha doğrusu tutuluyor olması gerekiyordu. Bu sorun nedeniyle Halk Partisi, milletvekillerine birer tebliğ göndererek seçilme ihtimallerinin bilhassa nerelerde toplandığını sormak zorunda kaldı. Bu durum vekillerin seçim bölgelerinden ne kadar kopuk olduklarını gösteren bir itiraftı. Nitekim dönemin bazı yayınlarında sekiz senedir seçim bölgesine sadece iki kez giden hatta seçim dairelerini haritadan bilen vekillerin olduğu belirtilmektedir.⁷²

Bu yeni kıstas, 1946 seçimleri için CHP'den adaylık başvurusunda bulunanlarda bir artışa neden oldu. Rize'de, sadece Rizeli olanlar değil vilayete hizmet etmiş ve bu nedenle seçilme şansını yüksek gören kişiler de milletvekilliği aday adaylığı başvurusunda bulundular. Eldeki bilgilere göre, 1946 seçimleri için Rize'den CHP milletvekilliği adaylığı başvurusunda bulunan kişiler şunlardır: A. Kemal Atılâ, Abdullah Baydar, Ahmet Fahri Kurtuluş, Ahmet Fehmi Baldaş, Ahmet Gürkan, Ahmet Sabri Karaer, Behçet Ongay, Cenap Nuh Aksu, Cezmi Selen, Ekrem Engür, Esat Özoğuz, Fazıl Sağlam, Halim Bilsel, Mazhar Basa, Mehmet Ali Selgur, Mehmet Hürşit Akkaya, Muhsin Güloğlu, Mustafa Fahri Balta, Necati Topçuoğlu, Osman Kavrakoğlu, Reşit Aksoy, Rıfat Telatar, Salih Yılmaz, Süleyman Kalkavanoğlu,

⁶⁸ Hazırlanan yeni seçim kanunu için bk. 05.06.1946 tarih ve 4918 Sayılı Kanun, *Resmi Gazete*, Sayı: 6326, 6 Haziran 1946.

⁶⁹ "Partilerde Büyük Hazırlık Var", *Millet*, 5, 1946, s.3.

⁷⁰ *CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı*, 1946, s.7; *1923-1948 CHP 25 Yıl*, Ankara: Ulus Basımevi, 1948, s.28.

⁷¹ 05.06.1946 tarih ve 4918 Sayılı Kanun, *Resmi Gazete*, Sayı: 6326, 6 Haziran 1946.

⁷² Bk. Kutay, "Milletvekilliği Seçiminde Halk Partisi'nin Ölçüsü", *Millet*, 21, 1946, s.3.

Şahap Denizer, Tevfik İleri, Yakup Şekip Musluoğlu, Yunus Vasfi Yücel, Yusuf İzzet Akçal, Zekeriya Suyabatmaz, Zeki Bagatur ve Zihni Derin.⁷³

Başvuru yapan bu kişiler içerisinde bazı isimler dikkat çekicidir. Bunlardan birisi Rize’de çaycılığın öncülerinden olan Zihni Derin’dir. Bir diğeri dönemin Rize Valisi Cenap Nuh Aksu’dur. Bunun yanında geçmişte Rize’de valilik görevinde bulunan Ekrem Engür ve Mehmet Hurşit Akkaya da Rize’den seçilme şanslarını yüksek görüp adaylık başvurusunda bulunan diğer önemli kişilerdir. Adaylardan dikkati çeken bir başka iki isim, Osman Kavrakoğlu ve Yusuf İzzet Akçal’dır.⁷⁴ 1946’da CHP’den aday gösterilmeyen Akçal ve Kavrakoğlu, 1950 seçimlerinde DP’den aday olacaklar ve Rize milletvekilli seçileceklerdir. Yusuf İzzet Akçal, DP’den Devlet Bakanlığı dahi yapacaktır.⁷⁵

Rize’nin o dönemki vekillerinden sadece Ali Rıza Zırh ve Tahsin Bekir Balta, Rizeliydi. Hasan Cavit Belül, Hopa doğumluydu ve Hopa’nın Rize’nin ilçesi olduğu dönemlerde⁷⁶ ve sonrasında hep Rize vekili olmuştu. Saim Ali Dilemre ile Fuat Sirmen İstanbul doğumluydu. Diğer bir vekil Kemalettin Kamu ise aslen Erzurumluydu. CHP, 1946 seçimleri öncesi aday tespitinde sadece mevcut vekillerden Kemalettin Kamu’yu seçilme şansını yüksek gördüğü Erzurum’dan aday gösterdi. Onun yerine aslen Rizeli olup, İstanbul’da doğmuş ve İcel’de doktorluk yapan Ahmet Fahri Kurtuluş’u, Rize’den aday çıkardı. Listede başkaca bir değişikliğe gidilmedi ve mevcut vekiller yeniden aday gösterildi.

Seçim, 21 Temmuz 1946’da yapıldı. Rize’deki seçmen sayısı 60.618’i kadın ve 43.133’ü erkek olmak üzere toplam 103.751 kişidir.⁷⁷ Seçimde 50.460’ı kadın ve 31.983’ü erkek olmak üzere 82.443 kişi oy kullandı. Görüldüğü gibi kadın seçmen sayısı erkek seçmen sayısından fazladır. Seçime katılım oranı kadınlarda %83,24 ve erkeklerde %74,15 oldu. Seçime katılım ortalaması da % 79,46’dır. Ülke genelinde seçime katılım oranının yaklaşık %75 olduğu⁷⁸ düşünülürse Rize’nin ortalamanın üzerinde olduğu görülür. Seçimin yaz ayında yapılması bu dönem yaylaya gidenlerin oy kullanamamasına neden olmuştur. Bunun yanında bu aylarda çalışmak için il dışına çıkılması, erkek katılım oranının düşük olmasının en önemli nedenidir.⁷⁹

⁷³ BCA, 490.01/316.1296.1; BCA, 490.01/342.1430.1. Kişilerin kısa biyografileri için bk. Başaran, 2017, s. 101-104.

⁷⁴ BCA, 490.01/316.1296.1.

⁷⁵ Geniş bilgi için bk. Başaran, 2017, s. 280-288.

⁷⁶ Hopa, 1933’e kadar Rize’nin ve 1933-1936 arası Rize merkezli Çoruh vilayetinin bir ilçesi iken bu tarihten sonra Artvin’in (Çoruh) ilçesi oldu. *Resmi Gazete*, Sayı: 2411, 27 Mayıs 1933; *Resmi Gazete*, Sayı: 3197, 4 Ocak 1936.

⁷⁷ Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VIII. Dönem 1946-1950*, c.3, No:146, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012, s. 903.

⁷⁸ Hilmi Uran, *meşrutiyet, tek parti, çok parti hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s. 542.

⁷⁹ BCA, 490.01/ 376.1589.1.

Yapılan seçim sonucunda Rize'deki oy dağılımı şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 11: Rize İli 1946 Yılı Genel Seçim Sonuçları

	Adı Soyadı	Merkez İlçe	Pazar	Çayeli	Güneyce	Toplam
CHP	Tahsin Bekir Balta	23.858	24.404	17.860	11.307	77.429
	Fahri Kurtuluş	22.384	23.754	16.688	11.132	73.958
	Fuat Sirmen	21.315	23.687	16.901	11.092	72.995
	Saim Ali Dilemre	21.585	23.689	16.440	11.114	72.828
	Hasan Cavit Belül	19.380	23.747	16.643	10.592	70.362
	Ali Zırh	15.993	23.681	16.338	10.416	66.428
BAĞIMSIZLAR	Ahmet Gürkan					7.662
	Salih Yılmaz					5.724
	Tevfik İleri					5.397
	Ekrem Rize					4.484
	Necati Topçuoğlu					2.783
	Faik Günday					1.143
	Adil Manoğlu					1.113
	Aka Gündüz					1.071
	Avni Sonat					942

Kaynak: TBMM Arşivi, VIII. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası; BCA, 490.01/ 376.1589.1.

Görüldüğü üzere CHP, bağımsız adayların da yer aldığı Rize'deki seçimi kazandı. Böylece 162 yeni vekilin⁸⁰ yer aldığı parlamentoda eski Rize vekillerinden –birisi Erzurum'dan seçilmekle birlikte- vekilliğini kaybeden olmadı.⁸¹ Ancak sonrasında, seçimde bazı usulsüzlükler yapıldığına dair TBMM'ye şikâyette bulunuldu. 27 Temmuz tarihli şikâyet dilekçesinde, vilayetteki bazı köylerde seçimin üç gün sürdüğü, yine bazı köylerde sandık başına gelmeyen seçmenlerin oylarının kullanıldığı, hatta gelen bazı kişilere “siz gidin oylarınızı biz kullandık” denilerek geri gönderildiği, bazı komisyonların bağımsız adaylara ait oyları kullandırmadıkları ve sandıkların vaktinden önce açıldığı iddia edildi. Fakat bu iddiaları destekleyen herhangi bir delil ve şahit sunulmadı. Neticede şikâyeti inceleyen komisyon, 23 Ağustos 1946 tarihli raporunda bu itirazları oy çokluğuyla reddetti.⁸² Seçimde en çok oyu alan CHP adayı Tahsin Bekir Balta oldu. CHP'nin tek parti olarak yer aldığı bu seçimlerde bağımsız olarak yer alan adayların bazıları dikkat çekicidir.

⁸⁰ Cemil Koçak kitabında, İsmet İnönü tarafından açıklanan milletvekili aday listesinde yeni vekil aday sayının 162 olduğunu ancak Kenan Öner'in hatıralarında bu sayıyı 93 olarak aktardığını belirtir. Bk. Koçak, 2012, s.486.

⁸¹ BCA, 030.10/77.508.99; TBMM Arşivi, VIII. Dönem Rize İli Seçim Mazbatası; BCA, 490.01/376.1589.1.

⁸² TBMM Arşivi, Tutanakları İnceleme Komisyon Raporu. Esas No: 5/22, Karar No: 25, 23 Ağustos 1946.

Bağımsız adaylardan Ahmet Gürkan, Salih Yılmaz, Tevfik İleri ve Necati Topçuoğlu bu seçimlerde CHP'den adaylık başvurusu kabul edilmeyenlerdir. Bu isimlerden Tevfik İleri, 1950 seçimlerinde DP'den Samsun milletvekili seçilecektir. 3 dönem vekillik edecek olan Tevfik Bey; bu süre zarfında ulaştırma bakanı, millî eğitim bakanı, bayındırlık bakanı ve başbakan yardımcılığı görevlerinde bulunacaktır.⁸³ İkinci dönem Rize milletvekilliğinde bulunan Ekrem Rize de bu dönem bağımsız aday olarak seçimlere katılmıştır. Bir başka bağımsız aday Necati Topçuoğlu, 1950 seçimlerinde CHP'den %30 listesinden aday gösterilecektir.⁸⁴

2. RİZE MİLLETVEKİLİ İSTATİSTİKLERİ

1920-1946 tarih aralığında yapılan genel seçimlerde seçilen milletvekillerine dair istatistikler aşağıda iki ayrı tabloda verilmiştir.⁸⁵ Milletvekillerinin meslek, eğitim ve yaş ortalaması dağılımları şu şekildedir:

Tablo 12: 1920-1946 Dönemi Rize Milletvekillerine Dair İstatistik Veriler

Seçim Dönemleri	Meslek Grupları				Eğitim					Yaş Ortalaması
	Memur	Asker	Tüccar	Diğer	Ortaokul	Lise	Üniversite	Askeri Okul	Medrese	
I. Dönem (1920-1923)	3	1		2	1		3	1	1	41
II. Dönem (1923-1927)	1	3	2		1	1	1	3		41
III. Dönem (1927-1931)	2	1	3		2	1	2	1		46
IV. Dönem (1931-1935)	2	1	3		2	1	2	1		50
V. Dönem (1935-1939)	3	3	3	1	1	1	4	3	1	53
VI. Dönem (1939-1943)	3		2	1		1	4		1	52
VII. Dönem (1943-1946)	3		2	1		1	5			52
VIII. Dönem (1946-1950)	4		2			1	5			53

⁸³ Geniş bilgi için bk. Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem 1950-1954*, c.7, No:18, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1998, s. 944-945; İsmet Binark, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem 1954-1957*, c.2, No:140, Ankara: TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu (KSYK) Yayınları, 2010, s.760; Zühtü Arslan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM XI. Dönem 1957-1960*, c.3, No: 156, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2013, 830-831; Türkiye Diyanet Vakfı, *Her Yönüyle Tevfik İleri*, No: 192, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

⁸⁴ BCA, 490.01/376.1589.1; *Zümrüt Rize*, Sayı: 1, 5 Mayıs 1950.

⁸⁵ Verilere dair bilgiler için bk. Çoker, 1993, s. 711-722; Öztürk, 1993; Öztürk, 1995; İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem 1935-1939*, c.2, No:26, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 2000; Ş. Şenal Günay, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem 1939-1943*, c.5, No:39, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 2007; Çufalı, 2012; Başaran, 2017. Araseçimle seçilen vekiller seçildikleri dönem içerisinde değerlendirilmişlerdir. Bu nedenle tabloda üçüncü dönemde bir ve beşinci dönemde iki vekil fazla görülmektedir.

Tabloya bakıldığında milletvekillerinin yaş ortalamasının ilk dönemler 41'lerdeyken sonraki dönemler arttığı ve son dönemde 53'e kadar yükseldiği görülmektedir.⁸⁶ Meslek gruplarına bakıldığında memuriyetle uğraşan vekiller çoğunluktadır. Onu ticaretle uğraşan grup takip etmektedir. İlk beş dönemde asker kökenli vekil adayları varken son üç dönemde bu meslek grubundan başkaca vekil bulunmamaktadır. Tüm dönemlerde medrese kökenli vekil sayısı üçtür. En çok üniversite mezunu vekil vardır. Bunların sayısı da özellikle son dört dönemde ciddi biçimde artmıştır.

Vekillerin doğum yerlerine göre dağılımı da şu şekildedir:

Tablo 13: 1920-1946 Dönemi Rize Milletvekillerine Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Vilayetler	I. Dönem (1920-1923)	II. Dönem (1923-1927)	Ara Seçim (1925)	III. Dönem (1927-1931)	IV. Dönem (1931-1935)	V. Dönem (1935-1939)	Ara Seçim (1936)	VI. Dönem (1939-1943)	VII. Dönem (1943-1946)	VIII. Dönem (1946-1950)	Toplam
Rize	5	4	1	4	4	3		1	2	3	27
Artvin								1	1	1	3
Erzurum								2	1		3
İstanbul								2	2	2	6
Kosova	1										1
Manisa						1					1
Muş							1				1
Selanik		1		1	1	3					6
Trabzon				1	1	1	1				4

Görüldüğü gibi 1920-1946 döneminde toplam seçilen milletvekili sayısı 52'dir. Bunun 27'si Rizeli'dir.⁸⁷ Rize'yi altı milletvekilliği ile İstanbul ve Selanik takip etmektedir. İlk dört dönem Balkan kökenli en az bir milletvekili Rize'den aday gösterilmişken, beşinci dönem bu sayı üçe çıkmıştır.⁸⁸ Rize doğumlu milletvekilinin en fazla olduğu dönem 1920-1923 dönemi iken en az olduğu dönem 1939-1943 dönemidir. 26 yıllık bu süreçte Rize'de milletvekilliği yapan bu kişiler dokuz farklı bölgede doğmuştur ve bunların %52'si Rize kökenlidir.

⁸⁶ En genç üye 30 yaşında vekil olan Ziya Hurşit'tir. En yaşlı üye ise 68 yaş ile sekizinci dönem milletvekilliği sırasında Hasan Cavit Belül olmuştur. Çoker, 1993, s. 721; Öztürk, 1993, s. 653.

⁸⁷ Milletvekillerinin memleketlerine göre yapılan bu istatistikte Hopa ve Arhavi doğumlu olanlar; Hopa'nın ve Arhavi'nin Rize'ye bağlı olduğu 1936'ya kadar (1933-1936 tarih aralığında varolan Çoruh vilayeti döneminde vekillerin memleketleri, Rize ve Artvin'in 1933 sınırları öncesi dikkate alınarak tabloda gösterilmiştir) *Rizeli*, 1936'dan sonra adı geçen yerler Çoruh'a (Artvin) bağlandığı için *Artvinli* olarak gösterilmiştir.

⁸⁸ Bu kişiler; birinci dönem Dr. Zeynel Abidin Atak, ikinci, üçüncü ve dördüncü dönem Ahmet Fuat Bulca ve beşinci dönem Ömer Fehmi Noylan, Mehmet Ali Okar ve yine Ahmet Fuat Bulca'dır.

SONUÇ

Çalışmanın konu alındığı tarih aralığında Rize’de toplam sekiz genel seçim ve iki ara seçim yapılmıştır. CHP, tek parti olarak girdiği bu seçimlerde tüm vekillikleri kazanmıştır. Vilayetin adı bu süreçte birkaç kez değişikliğe uğramıştır. Bu nedenle vekiller; birinci dönem ve ikinci dönemin ilk dört buçuk ayı Lazistan, beşinci dönem Çoruh ve diğer dönemler Rize milletvekilleri olarak Meclis’te yer almışlardır. Rize’yi temsil eden vekil sayısı 1923’te beş, Çoruh vilayeti dönemi olan 1935’te sekiz (iki vekillik Artvin bölgesinden) ve diğer dönemlerde altıdır. Genel seçimlerde seçilen vekil sayısı toplam 49’dur. Ara seçimlerle birlikte bu sayı 52’ye çıkmaktadır. Bu süreçte 23 farklı kişi Rize’yi (Çoruh olduğu dönemde dâhil) temsil etmiştir. En uzun süre vekillik eden Ali Rıza Zırh’tır. Yedi dönem vekillik yapmıştır. Onu, ara seçimle gelen ve yine yedi dönem vekillik yapan Hasan Cavit Belül takip etmektedir. Vekilliği en kısa süren isim Ömer Fehmi Noylan’dır. 8 Şubat 1935’te beşinci dönem Çoruh milletvekilliğine seçilen Noylan, aynı yılın 8 Haziran günü hayatını kaybetmiştir. Her seçim döneminde ortalama bir ya da iki vekil değişirken 1927 ve 1931 seçimlerinde seçilen vekiller aynı kişilerdir.

Kadınların ilk kez oy kullandığı 1935 seçimlerinde Rize’de kadın birinci seçmen sayısı erkeklerden fazla olmasına rağmen katılım oranı erkeklerden düşük olmuştur. Ancak 1946 seçimlerinde bu oran bariz şekilde artmış ve erkek katılımcıların dahi üzerine çıkmıştır. Kadın ikinci seçmen oranı 1935 seçimlerinde (Çoruh vilayeti döneminde) %12,41 iken 1939 seçimlerinde (Rize vilayeti döneminde) %7,97’ye gerilemiştir. İkinci seçmenlerdeki cinsiyet dağılımına bakıldığında Artvin bölgesinin kadın ikinci seçmene Rize’den daha fazla kontenjan ayırdığı görülmüştür.

1936’da Çoruh vilayetinin lağvı ile Rize’nin bir ilçesi olan Hopa’nın Çoruh’a (Artvin) bırakılması, öncesinde altı olan Rize’nin milletvekili sayısında bir kayba neden olmamıştır. 1943 seçimlerinde CHP’nin mevcut aday sayısından fazla aday belirleyip seçmene seçme hakkı tanıdığı vilayetlerden birisi de Rize olmuştur. Ülke genelinde ilk çok partili seçimin yapıldığı 1946’da muhalif partilerin seçime girmediği vilayetlerden birisi Rize’dir. 1946 seçiminde CHP’nin aday belirlemede seçim bölgesinde güçlü olanlara şans vereceğini söylemesi, pek çok kişinin Rize’den milletvekili aday adaylığı koymasına neden olmuştur.

Milletvekillerinin niteliklerine bakıldığında özellikle son dönemlerde üniversite mezunu olanların sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Diğer taraftan ilk dönemler 41 olan vekil yaşı ortalaması sonraki dönemler giderek artmış ve sekizinci dönem 53’e çıkmıştır. Vekillerin çoğu memuriyetten gelmez. İlk beş dönem asker kökenli vekiller varken son üç dönemde bu meslekten vekil Rize’den aday gösterilmemiştir. Yine ilk beş dönem içerisinde Balkan kökenli milletvekilleri bulunmaktadır. Rize doğumlu milletvekilinin en fazla olduğu dönem birinci dönem iken en az olduğu dönem altıncı dönemdir. 26 yıl boyunca Rize’de milletvekilliği yapanlar dokuz farklı bölgeden gelmiştir ve bunların %52’si Rizeli kökenlidir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Fon Kodu: ŞD. 1830 Dosya No: 27

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Fon Kodu: 30.10.0.0	Yer No: 24.135.15.
Fon Kodu: 30.10.0.0	Yer No: 74.483.14.
Fon Kodu: 30.10.0.0	Yer No: 74.484.4.
Fon Kodu: 30.10.0.0	Yer No: 75.493.9.
Fon Kodu: 30.10.0.0	Yer No: 75.493.13.
Fon Kodu: 30.10.0.0	Yer No: 77.508.99.
Fon Kodu: 30.11.1.0	Yer No: 1.5.7.
Fon Kodu: 490.1.0.0	Yer No: 316.1295.1.
Fon Kodu: 490.1.0.0	Yer No: 316.1296.1.
Fon Kodu: 490.1.0.0	Yer No: 342.1430.1.
Fon Kodu: 490.1.0.0	Yer No: 357.1497.1.
Fon Kodu: 490.1.0.0	Yer No: 376.1589.1.

TBMM Arşivi

2. Gazeteler

Cumhuriyet

Sayı: 4190, 13 İkincikânun 1936

Çoruh

Sayı: 171	Tarih: 6 Birincikânun 1934
Sayı: 173	Tarih: 20 Birincikânun 1934
Sayı: 174	Tarih: 27 Birincikânun 1934
Sayı: 176	Tarih: 17 İkincikânun 1945
Sayı: 177	Tarih: 24 İkincikânun 1935
Sayı: 178	Tarih: 31 İkincikânun 1935
Sayı: 216	Tarih: 28 Birinciteşrin 1935
Sayı: 226	Tarih: 18 İkincikânun 1936

Resmi Gazete

Sayı: 2411	Tarih: 27 Mayıs 1933
Sayı: 2877	Tarih: 11 Kânunuevvel 1934
Sayı: 3197	Tarih: 4 Ocak 1936
Sayı: 6326	Tarih: 6 Haziran 1946

Rize

Sayı: 26	Tarih: 28 Kânunusani 1932
Sayı: 381	Tarih: 11 Şubat 1939
Sayı: 382	Tarih: 18 Şubat 1939

Sayı: 384 Tarih: 4 Mart 1939
 Sayı: 385 Tarih: 11 Mart 1939
 Sayı: 386 Tarih: 18 Mart 1939
 Sayı: 387 Tarih: 25 Mart 1939
 Sayı: 388 Tarih: 1 Nisan 1939

Zümrüt Rize

Sayı: 1 Tarih: 5 Mayıs 1950

3. Kitap, Makale ve Tezler

1923-1948 CHP 25 Yıl (1948), Ankara: Ulus Basımevi.

Akandere, Osman (2000). “1939-1946 Yılları Arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grup’un Yapısı ve İşlevi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (7), 305-326.

Akın, Rıdvan (2001). *TBMM Devleti (1920-1923)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Arslan, Zühtü (2013). *Türk Parlamento Tarihi TBMM XI. Dönem 1957-1960*, c.3, No: 156, TBMM Kültür, Ankara: Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Aslan, Yavuz (2001). *TBMM Hükümeti, Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu (23 Nisan-30 Ekim 1923)*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Başaran, Sinan (2017). *Rize Siyasi Tarihi (1923-1950)*, (Doktora Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (1929). *İstatistik Yıllığı*, c. 2, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Binark, İsmet (2010). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem 1954-1957*, c.2, No:140, Ankara: TBMM Kültür Sanat Yayın Kurulu (KSYK) Yayınları.

CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları (1939). Ankara: Ulus Basımevi.

CHP Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı (1946).

CHP Nizamnamesi (1939), Ankara: Ulus Basımevi.

Çapa, Mesut (1997). “Millî Mücadele Döneminde Rize”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (3), 865-887.

Çoker, Fahri (1993). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-I. Dönem 1919-1923*, c.3, No:6, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları.

_____ (1996). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IV. Dönem 1931-1935*, c. 2, No: 12, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları.

Çufalı, Mustafa (2012). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VIII. Dönem 1946-1950*, c.1, No:146, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Demirel, Ahmet (2009). *Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup*, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Goloğlu, Mahmut (1982). *Demokrasiye Geçiş 1946-1950*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Gözübüyük, A. Şeref - Kili, Suna (1982). *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, 2. Baskı, No: 496, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Günay, Ş. Şenal (2007). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem 1939-1943*, c.5, No:39, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları.
- Güneş, İhsan (2000). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem 1935-1939*, c.2, No:26, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları.
- Kalkavanoğlu, İlyas S. (2010). *Millî Mücadele Hatıralarım*, İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Karpat, Kemal H. (2014). *Türk Demokrasi Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kocabaş, Süleyman (2009). *İnönü Dönemi Millî Şef Dönemi ve Demokrasiye Geçiş 1938-1950*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık-Yayıncılık.
- Koçak, Cemil (2012). *İktidar ve Demokratlar*, c.2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kutay (1946). "Milletvekilliği Seçiminde Halk Partisi'nin Ölçüsü", *Millet*, 21, 3.
- Matbuat Umum Müdürlüğü (t.y.). *Devlet Salnamesi 1927-1928*, Nr.3, Matbuat Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Olgun, Kenan (2011). "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXVII (79), 1-36.
- Öz, Esat (1992). *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Özel, Sebahattin (2012). *Millî Mücadelede Trabzon*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, Kâzım (1993). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem 1923-1927*, c.3, No:3, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları.
- _____ (1995). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-III. Dönem 1927-1931*, c.3, No:10, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları.
- _____ (1998). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem 1950-1954*, c.7, No:18, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları.
- "Partilerde Büyük Hazırlık Var" (1946). *Millet*, 5, 3.
- "Rize" (1982-1983). *Yurt Ansiklopedisi*, c.9, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Sarıkaya, Makbule (2004). *Millî Mücadele Döneminde Rize*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Taş, Mehmet (2013). *Birinci TBMM Döneminde Lazistan Mebusları*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzincan: Erzincan Üniversitesi.
- Tunçay, Mete (2012). *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 6. Basım, İstanbul: Tarih Vakfi Yurt Yayınları.
- Turan, Nadiye (2000). *I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Lazistan Mebusu Osman Nuri Bey'in Faaliyetleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Türkiye Diyanet Vakfı, (1995). *Her Yönüyle Teyfik İleri*, No: 192, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uran, Hilmi (2008). *meşrutiyet, tek parti, çok parti hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Yamaç, Müzehher (2014). “İlk Anayasa (1876 Kanun-i Esasisi)”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5), 54-68.